

KAI KURIE PSICHINĖS PRIEVARTOS DOKTRINOS PROBLEMINIAI ASPEKTAI

Jolita Šukytė, Renata Marcinauskaitė

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios teisės ir kriminologijos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370 5) 271 4584

Elektroninis paštas jolitasukyte@mruni.eu; renata.marcinauskaite@gmail.com

Pateikta 2011 m. rugpjūčio 4 d., parengta spausdinti 2012 m. vasario 28 d.

***Anotacija.** Atsižvelgiant į tai, kad baudžiamosios teisės teorijoje suformuluota psichinės prievartos doktrina yra gana plati ir psichinės prievartos elementas kompleksiskai nagrinėjamas įvairiais aspektais, straipsnyje pasirinktos analizuoti kelios šios doktrinos probleminės sritys. Straipsnyje aptarta psichinės prievartos išraiškos formų įvairovės problema, pastebint, kad neretai baudžiamosios teisės specialistų darbuose psichinės prievartos formos aiškinamos gana plačiai, nesiejant jų tik su įvairaus turinio grasinimais. Analizuojant grasinimus, kaip psichinės prievartos išraiškos formą, atkreiptas dėmesys ir į šantažo dilemą, kuri siejama su šios veikos kriminalizavimo pagrindimo sunkumais. Šios problemos analizei pasitelktos baudžiamosios teisės doktrinoje pateikiamos ekonominė, liberalioji ir trečiosios šalies teorijos.*

***Reikšminiai žodžiai:** psichinė prievarta, fizinė prievarta, psichinis gniuždymas, terorizavimas, šantažo dilema.*

Įvadas

Baudžiamosios teisės teorijoje suformuluota psichinės prievartos doktrina yra plati, todėl ir psichinės prievartos elementas kompleksiskai nagrinėjamas įvairiais aspektais, priklausomai nuo to, kuriame baudžiamosios teisės institute jis yra naudojamas. Kadangi psichinė prievarta atlieka įvairias baudžiamąją teisinę reikšmę turinčias funkcijas (baudžiamajame įstatyme ji numatyta kaip atsakomybę lengvinanti aplinkybė, kaip savarankiška nusikalstama veika, kaip kitų nusikalstamų veikų sudedamoji dalis ir kita), todėl analizei pasirinktos tik kelios psichinės prievartos doktrinos probleminės sritys.

Straipsnyje aptariama bendresnio pobūdžio – psichinės prievartos išraiškos formų įvairovės – problema. Atkreipiamas dėmesys, kad neigiamas informacinio pobūdžio poveikis asmens psichikai įmanomas įvairiais būdais, todėl straipsnyje keliamas klausimas, ar psichinės prievartos formos turėtų būti siejamos tik su įvairaus turinio grasinimais, ar vis dėlto psichinė prievarta galėtų įgauti ir kitas išraiškos formas.

Taip pat straipsnyje analizuojamas ir kitas psichinės prievartos doktrinos probleminis aspektas, tiesiogiai siejamas su grasinimu leistiniais (teisėtais) veiksmais ar neveikimu ir turtinio reikalavimo pateikimu, kas baudžiamosios teisės specialistų darbuose įvardijama kaip šantažo problema. Jos esmė ta, kad šantažas, kai grasinama leistina, o tam tikrais atvejais ir skatintina veika, bendriausia prasme yra dviejų teisėtų veikų derinys – teisės į žodžio laisvę įgyvendinimo (teisė skleisti informaciją) ir komercinio sandorio pasiūlymo kombinacija.

Pagrindinis šios analizės tikslas yra nustatyti, kokios baudžiamosios teisės doktrinoje išskiriamos psichinės prievartos formos ir ar jos gali būti aiškinamos gana plačiai, nesiejant jų tik su įvairaus turinio grasinimais. Taip pat straipsnyje siekiama pateikti grasinimo teisėtais veiksmais ir turtinio pobūdžio reikalavimo baudžiamojo teisinio vertinimo galimus variantus.

Šie psichinės prievartos doktrinos aspektai Lietuvos mokslininkų darbuose analizuoti tik fragmentiškai. Būtų galima paminėti kelis Lietuvos baudžiamosios teisės specialistus – O. Fedosiuką, P. Kujalį ir K. Grinevičiūtę, kurie kiek plačiau nagrinėjo įvairius psichinės prievartos probleminius klausimus. Tuo tarpu užsienio valstybių moksliniuose darbuose tiek šantažo problemos, tiek ir poveikio asmens psichikai formų įvairovės analizei skiriamas didesnis dėmesys. Įvairiais psichinės prievartos teisiniais aspektais domisi ir užsienio šalių baudžiamosios teisės specialistai (G. M. Anderson, D. A. Bein, W. Block, R. A. Epstein, D. Gordon, J. Lindgren, R. J. Scalice, L. V. Serdiuk, T. Oreškina ir kiti).

Minėtų psichinės prievartos doktrinos aspektų analizė atlikta taikant sisteminės analizės, loginį-analitinį, dokumentų analizės ir lyginamąjį metodus.

1. Psichinės prievartos kaip baudžiamosios teisės kategorijos išraiškos formų problema

Neigiamas informacinio pobūdžio pavojingas poveikis asmens psichikai įmanomas įvairiais būdais, kaltininko sąmoningai nukreipiamais į nepageidaujamų neigiamų

psichinių pojūčių sukėlimą nukentėjusiajam. Todėl svarstyti, ar psichinės prievartos formos turėtų būti siejamos tik su pavojingu bei priešingu teisei grasinimu, ar vis dėlto psichinė prievarta galėtų įgauti ir kitus išraiškos būdus. Tačiau būtina atkreipti dėmesį, kad pasitelktas plečiamasis psichinės prievartos formų aiškinimas neišvengiamai turėtų įtakos šios prievartos rūšies analizės riboms ir pačiai psichinės prievartos sąvokai.

Baudžiamosios teisės teoretikų darbuose, kuriuose analizuojamos įvairios psichinės prievartos doktrinos sritys, nėra vieningos nuomonės dėl galimų psichinės prievartos išraiškos formų. Dalis baudžiamosios teisės teoretikų (G. K. Kostrov¹, V. N. Kudriavceva², L. V. Serdiuk³ ir kt.) psichinės prievartos formas aiškina gana plačiai, be grasinimų psichinei prievartai, priskirdami ir kitus įvairius jos išraiškos variantus. Mokslininko N. Kudriavcevo⁴ nuomone, psichinė prievarta dažniausiai pasireiškia įvairaus turinio grasinimais, tačiau jos nereiktų apriboti vien tik šia išraiškos forma, kadangi yra galimi ir kitokie pavojingi ir priešingi teisei poveikio būdai asmens psichikai, kurie daromi psichoterapijoje bei psichiatrijoje taikomais metodais bei būdais. Baudžiamosios teisės teoretiko L. V. Serdiuko nuomone, psichinei prievartai reiktų priskirti ne tik įvairaus turinio grasinimus, bet jos savarankiškomis išraiškos formomis galėtų būti laikoma fizinė prievarta, įžeidimai, šmeižtas, hipnozė, jei ji naudojama nusikalstamais ketinimais, narkotinių ar psichotropinių medžiagų sugirdymas⁵. Pasakytina, kad šiuo atveju sprendžiant, ar atskira psichinės prievartos išraiškos forma galėtų būti laikoma fizinė prievarta, būtina atsižvelgti į glaudžių fizinės ir psichinės prievartos tarpusavio sąsają⁶. Fizinė prievarta visuomet siejama su neigiamu poveikiu asmens psichikai, tačiau ne kiekviena tokio pobūdžio prievarta turi būti laikoma psichine prievarta. Pritartina baudžiamosios teisės specialisto D. Beino nuomonei, jog tais atvejais, kai baimė yra tik momentinė reakcija į smurtinius kaltininko veiksmus, smurto veiksmai negali būti vertinami kaip grasinimas. Tačiau galimi atvejai, kai prievartiniai smurtiniai veiksmai rodo, kas aukos laukia ateityje. Todėl kaltininko veiksmuose galima įžvelgti grasinimo elementą⁷. Tokios nuomonės yra ir baudžiamosios teisės specialistas O. Fedosiukas, teigdamas, kad „fizinį smurtą reikia traktuoti ir kaip psichinę prievartą ne visada, o tik tais atvejais, kai kaltininkas, mušdamas žmogų ar kitaip smurtaudamas, be kita ko, siekia jį įbauginti“⁸. Kadangi psichinė prievarta ir vienintelė šios prievartos išraiškos forma – įvairūs grasinimai – šio mokslininko darbuose pirmiausia susieti su jų bauginamąja paskirtimi, todėl teigtina, kad fizinė prievarta šiuo atveju būtų tik vienas iš grasinimo išreiškimo būdų.

1 Kostrov, G. K. *Ugolovnopravovoe znachenie ugrozy*. Avtoreferat dissertaciy na soiskanie uchenoy stepeni kandidata juridicheskikh nauk. Moskva, 1970, s. 5.

2 Kudrjavceva, V. N. *Nasilbstvennoe prestupnostb*. Moskva: Izdatelbstvo Spark, 1997, s. 51.

3 Serdjuk, L. V. *Nasilie: kriminologicheskoe i ugolovno - pravovoe issledovanie*. Moskva: Jurlitinform, 2002, s. 19, 43–44.

4 Kudrjavceva, V. N., *supra* note 1, s. 51.

5 Serdiuk, L. V., *op. cit.*, s. 19.

6 Marcinauskaitė, R. Psichinės bei fizinės prievartos sąsajos probleminiai aspektai baudžiamosios teisės doktrinoje ir teismų praktikoje. *Jurisprudencija*. 2008, 11(113): 42.

7 Bein, D. A Guid to Offences of Threats and Blackmail, or “How to See The Folest for The Trees” [interaktyvus] *Israel Law Review*. 1982, 17 [žiūrėta 2011-06-12]. <http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/israel17&id=72&size=2&collection=journals&set_as_cursor=10>.

8 Fedosiuk, O. Psichinės prievartos samprata baudžiamojoje teisėje. *Jurisprudencija*. 2001, 21(13): 108.

Fizinės prievartos pripažinimas psichine prievarta matomas ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. birželio 15 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-341/2010.

V. D. <...> nuteistas pagal BK 145 straipsnio 2 dalį už tai, kad terorizavo žmogų grasindamas padaryti žalą gyvybei ir sveikatai bei sistemingai baugino žmogų naudodamas psichinę prievartą. V. D. 2005 m. spalio mėnesio pabaigoje <...> bute, <...>, du kartus sudavė sutuoktinei I. D. ties smilkiniu, o po to mušė kumščiu į veidą, išmušė priekinį dantį ir taip grasino, kad ją užmuš, jeigu ji kur nors dėl to kreipsis. Tęsdamas nusikalstamą veiką, laikotarpiu nuo 2006 m. kovo 25 d. 11.00 val. iki 2007 m. balandžio 22 d., <...> bute, <...>, jis sistemingai terorizavo ir baugino sutuoktinę I. D. nepilnametėjų dukterų akivaizdoje, ją mušė ir spardė, grasino užmušti, nužudyti ar išmesti pro langą. Tęsdamas nusikalstamą veiką, jis 2008 m. sausio 11 d., <...> bute <...> reikalavo, kad I. D. atsiimtų iš teismo skyrybų dokumentus, ir ėmė ją mušti.

Šioje byloje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas konstatavo, kad nuteistasis bauginano nukentėjusiąją ne tik išsakydamas jai pavojingus grasinimus (užmušti, išmesti pro langą), bet ir mušdamas ją, taip pat atsižvelgta į tai, kad jis jau anksčiau buvo sunkiai sutrikdęs jos sveikatą.

Tačiau neapribojant psichinės prievartos formų vien tik įvairaus turinio grasinimais, būtina atsižvelgti į tai, kad ne kiekvienas poveikis asmens psichikai, vienaip ar kitaip turintis įtakos jo valios susiformavimui ar jos įgyvendinimo laisvei, yra toks pavojingas, kad turėtų būti vertinamas iš baudžiamosios teisės pozicijų. Pernelyg išplėtus psichinės prievartos formas reikėtų uždrausti beveik kiekvieną socialinį kontaktą. Todėl baudžiamosios teisės teoretiko G. K. Kostrovo nuomonei, kad „psichinė prievarta, kaip pavojingas ir priešingas teisei poveikis kito asmens psichikai, gali būti įgyvendinta ne tik grasinimo būdu, bet ir naudojant įtikinėjimą, sunkius įžeidimus, pjudymą, patyčias ir kita“⁹, būtų galima pritarti tik iš dalies. Autoriaus minimas įtikinėjimas, žadant tam tikrus gėrius, neturėtų būti laikomas pavojinga prievarta, kadangi pati veika nėra tokia intensyvi ir pavojinga, kad būtų galima teigti, jog ji apriboja asmens valios susiformavimo ar įgyvendinimo laisvę. Nors tam tikra įtaka asmens tolesniam elgesiui yra galima, tačiau ji nėra pakankama suvaržyti jo apsisprendimo laisvę, renkantis vieną iš galimų elgesio alternatyvų. Tuo tarpu pavojingos prievartos atveju nukentėjusysis elgesio variantus priima kaip svetimus, jam primestus. Pažymėtina, kad G. K. Kostrovo pateiktos įvairios psichinės prievartos išraiškos formos – sunkūs įžeidimai, pjudymas, patyčios – nėra susieti su bauginamąja paskirtimi, todėl, manytina, kad laikomi savarankiškais psichinės prievartos, o ne grasinimo išraiškos formomis.

Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse (toliau – BK) šalia psichinės prievartos vartojami ir kiti terminai, kurie, be kita ko, siejami su neteisėtu psichiniu poveikiu kitam asmeniui¹⁰. Analizuojant psichinės prievartos išraiškų formų įvairovės problemą svarbus psichinio gniuždymo terminas, įtvirtintas BK 163 straipsnyje (Piktnaudžiavimas tėvo, motinos, globėjo, rūpintojo arba kitų teisėtų vaiko atstovų teisėmis ar pareigomis). Remiantis lingvistiniu aiškinimu, „gniuždymo“ turinys atskleidžiamas vartojant

9 Kostrovo, G. K., *supra* note 1, s. 5.

10 Fedosiuk, O., *supra* note 8, p. 103.

sinonimą „smukti“¹¹, todėl galima teigti, kad tokio pobūdžio prievartinė veika (tiek aktyvus, tiek ir pasyvus elgesys) susijusi su psichiniu poveikiu, kai yra sudaromos sąlygos, malšinančios, žlugdančios nukentėjusiojo asmenybę. Šiuo atveju abejotina, ar BK 163 straipsnyje numatytas gniuždymo požymis turėtų būti atskleidžiamas pasitelkiant tik įvairaus turinio grasinimus, todėl siūlytina minėtą požymį sieti ir su tokiais neteisėtais poveikio psichikai būdais, kaip įžeidimai, šmeižimas, patyčios, fizinė prievarta bei kitomis pavojingomis veikomis, galinčiomis sukelti nukentėjusiam moralines kančias, emocinį stresą, žeminti jo garbę ir orumą. Esant gniuždymo situacijai asmui atsiduria psichologiškai beviltiškoje padėtyje. Be to, teigtina, kad pati pavojinga veika turėtų būti tęstinio pobūdžio, kai poveikis asmens psichikai, jį gniuždant, yra daromas sistemingai, esant vieningai kaltininko tyčiai. Psichinio gniuždymo ir psichinės prievartos, kaip vienos iš žiauraus elgesio formų su vaiku, sąsaja matyti ir baudžiamosios teisės specialistės K. Grinevičiūtės darbuose¹².

Nagrinėjant pavojingos bei priešingos teisei psichinės prievartos formų problematiką reiktų atkreipti dėmesį į tai, kad teisinėje literatūroje psichinės prievartos formų plečiamasis aiškinimas nėra absoliutus. Tokie baudžiamosios teisės specialistai kaip O. Fedosiukas¹³, R. A. Levertova¹⁴, T. Oreškina¹⁵ vieninteliu psichinės prievartos išraiškos būdu laiko įvairaus turinio grasinimus. O. Fedosiuko nuomone, „universalios psichinės prievartos (smurto) sąvoka apima įvairių rūšių ir būdų grasinimus. Įstatymų leidyboje grasinimo sąvoką yra patogiu vartoti, kai norima patikslinti psichinės prievartos rūšį, t. y. nurodyti, kokiais padariniais grasinama darant vieną ar kitą nusikaltimą“¹⁶. Ši autoriaus pozicija grindžiama tuo, kad psichinės prievartos esmė pirmiausia yra siejama su baimės jausmo kėlimu kitam žmogui. Minėta, kad autorius pripažįsta, jog bauginamąjį poveikį asmeniui gali sukelti ir fizinis smurtas, taip pat asmui gali būti bauginamas ir įžeidimais bei šmeižimu. Būtent tai atskleidžia grasinimo išreiškimo būdų įvairovę. Analogiškos pozicijos laikosi ir baudžiamosios teisės teoretikė T. Oreškina, akcentuodama, kad pavojingas bei priešingas teisei psichinis poveikis asmeniui yra daromas veikiant asmens psichiką įvairaus turinio grasinimais¹⁷.

Analizuojant minėtas dvi skirtingas baudžiamosios teisės specialistų pozicijas vis dėlto reiktų pripažinti, kad psichinės prievartos formų plečiamąjį aiškinimą, kai jos siejamos ne tik su grasinimais, bet ir kitais poveikio psichikai būdais, taikymas praktikoje būtų problemiškas. Būtina atsivėlgti į tai, kad psichinei prievartai priskyrus ne tik įvairaus turinio grasinimus, neišvengiamai būtų praplėstas ir baudžiamajame įstatyme

11 *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Keinys, S. (vyr. red.). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000, p. 181.

12 Grinevičiūtė, K. Žiauraus elgesio su vaiku samprata baudžiamosioje teisėje. *Jurisprudencija*. 2008, 11(113): 108.

13 Fedosiuk, O., *supra* note 8, p. 102.

14 Levertova, R. A. *Otvetstvennost za psikhicheskoe nasilie po sovetskomu ugalovnamu pravu*. Omsk: Omskaja vysshaja shkola milicii MVD SSSR, 1978, s. 6.

15 Oreškina, T. Fizicheskoe ili psikhicheskoe prinuzhdenie, kak obstojatelstvo isključajushhee prestupnost dejanija. *Ugalovnoje pravo*. 2000, 1: 36.

16 Fedosiuk, O., *supra* note 8, p. 102.

17 Oreškina, T., *op. cit.*, s. 36.

įtvirtintų nusikalstamų veikų sudėčių požymių turinys. Ši problema ypač aktuali tais atvejais, kai psichinė prievarta kaip poveikio nukentėjusiajam būdas nėra konkretinama iki vienokio ar kitokio turinio grasinimų (pavyzdžiui, BK 181 straipsnio 1 dalyje minimas *kitokios psichinės prievartos* požymis). Tokiais atvejais būtina atsižvelgti į tai, kad ne kiekvienas poveikis asmens psichikai, kaip vertimo elgtis prieš nukentėjusiojo valią būdas, yra tokio intensyvumo ir pavojingumo laipsnio, kad būtų laikomas pakankamu varžant asmens valios susiformavimo ar jos įgyvendinimo laisvę. Todėl, kaip pažymi baudžiamosios teisės specialistas O. Fedosiukas, „tais atvejais, kai norima pabrėžti, kad nusikaltimą galima padaryti panaudojant įvairaus turinio grasinimus <...> patartina vartoti terminą „psichinė prievarta“¹⁸. Toks doktrininis aiškinimas, kai psichinė prievarta siejama tik su įvairaus turinio grasinimais, vyrauja ir teismų praktikoje išžaginimo ir seksualinio prievartavimo baudžiamosiose bylose, nurodant, kad „*BK 151 straipsnyje numatytas grasinimas apima grasinimą panaudoti fizinį smurtą ir kitokią psichinę prievartą (pavyzdžiui, grasinimas sunaikinti ar sugadinti nukentėjusiojo turtą, parduoti nukentėjusįjį prostitucijai ir pan.)*“¹⁹. Taigi darytina išvada, kad, aiškinant privertimo lytiškai santykiauti požymius, kitokia psichinė prievarta yra konkretizuojama diferencijuojant grasinimų turinį, tačiau į psichinės prievartos formas neįtraukiami kiti minėti mažiau intensyvūs poveikio asmens psichikai būdai.

2. Grasinimo teisėtais veiksmais ar neveikimu problema

Daugumos baudžiamajame įstatyme numatytų nusikalstamų veikų pavojingumas yra akivaizdus, tačiau baudžiamosios teisės doktrinoje išsakoma abejonų dėl šantažo (tais atvejais, kai turtinė pretenzija pareiškama grasinant teisėtais veiksmais arba susilaikymu nuo tokių veiksmų atlikimo, pavyzdžiui, grasinant pranešti apie padarytą nusikalstamą veika)²⁰ kriminalizavimo poreikio. Ši situacija daugelio baudžiamosios teisės specialistų darbuose įvardijama kaip „*šantažo dilema*“, o šios veikos kriminalizavimo pagrindimo sunkumai pirmiausia siejami su grasinimų turiniu.

Prieš analizuojant minėtą problemą paminėtina, kad grasinimų turinius įmanoma skirstyti pagal įvairius kriterijus, pavyzdžiui, juos konkretizuojant iki neigiamų padarinių, tokių kaip grasinimą fiziniu smurtu, turto sunaikinimu, grasinimą paskelbti kompromituojančią ar kitokią informaciją bei grasinimus kita nukentėjusiajam nepageidaujama veika ir pan. Vadovaujantis abstraktesniu grasinimų turinių klasifikavimu, galima

18 Fedosiuk, O., *supra* note 8.

19 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimas Nr. 49 „Dėl teismų praktikos išžaginimo ir seksualinio prievartavimo bylose“. *Teismų praktika*. 2005, Nr. 22.

20 Aptariant šantažo dilemą pasakytina, kad ši problema bene išsamiausiai yra analizuojama bendrosios teisės tradicijos valstybių mokslininkų darbuose. Grasinimui teisėta veika ir turtiniam reikalavimui įvardinti šie autoriai vartoja šantažo terminą. Tačiau atsižvelgiant į kiekvienos valstybės nusikalstamų veikų skirtumus, reiktų atkreipti dėmesį į tai, kad tam tikrais atvejais minėti veiksmai, priklausomai nuo reikalavimo teisėtumo, gali turėti kitos nei turto prievartavimas nusikalstamos veikos požymius (pavyzdžiui, savavaldžiavimo). Taip pat, įvertinus faktines aplinkybes, galėtų būti svarstoma, ar veikoje apskritai yra nusikalstamos veikos sudėties požymių.

teigti, kad grasinti įmanoma tiek teisėtu veikimu arba neveikimu (leistina veika), tiek neteisėtu veikimu arba neveikimu (uždrausta veika). Šantažo problema siejama *su grasinimais leistina veika*.

Bendriausia prasme šantažas (kai grasinama leistina, o tam tikrais atvejais ir skatintina veika) tokiais atvejais apima dvi teisėtas veikas, kurios, jei būtų vertinamos atskirai viena nuo kitos, nebūtų laikomos nusikalstamomis, tačiau, jas sujungus į vieną visumą, bendra veika vertinama kaip pavojinga ir priešinga teisei. Taigi šantažas tuomet bendriausia prasme yra dviejų teisėtų veikų derinys, t. y. teisės į žodžio laisvę įgyvendinimas (teisė skleisti informaciją) ir komercinio sandorio pasiūlymas.

Šantažo kriminalizavimo problemos įvairiapusiškumas matyti iš baudžiamosios teisės teorijoje pateikiamų skirtingų nuomonių – vieni mokslininkai grindžia šantažo kriminalizavimo būtinumą šios veikos prieštaravimu moralei, kiti priešingai (W. Blockas²¹, D. Gordonas²² ir kt.) – siūlo šią veiką dekriminalizuoti, teigdami, kad nėra aiškaus teisinio kriterijaus, leidžiančio atriboti šantažą nuo ekonominių santykių.

Apibendrinus daugelio baudžiamosios teisės specialistų išsakytas nuomones, teigtina, kad šantažo kriminalizavimo problemos pagrindu galėtų būti laikomos ekonominė, liberalioji ir trečiosios šalies teorijos. Tačiau kartu pažymėtina, kad šios teorijos, kuriomis vadovaujantis analizuojama žodžio laisvės ir komercinio sandorio pasiūlymo, paties grasinančiojo ir grasinamojo sąveika, atskiri šios sąveikos elementai (grasinimas, turtinis reikalavimas ir kt.), turi tiek privalumų, tiek ir trūkumų.

Ekonominės teorijos šalininkai (R. Epstein²³, R. Nozick²⁴, R. Posner²⁵ ir kt.) grįsdami šantažo kriminalizavimo būtinumą pirmiausia akcentuoja šantažo sukeltus neigiamus padarinius – neproduktyvų turto aktyvo sumažėjimą, turimų ekonominių išteklių eikvojimą bei ekonomiškai nenaudingą elgesio skatinimą. Be kita ko, šios teorijos šalininkai pažymi ir neleistiną intervenciją į asmens privataus gyvenimo neliečiamumą. Tačiau vis dėlto manytina, kad šios pozicijos atstovų argumentai, jog šantažas turėtų būti kriminalizuotas dėl to, kad jis minimizuoja asmens ekonominę gerovę, negalėtų būti laikomi pakankamais, nes tokiu atveju reiktų kriminalizuoti daugumą leistinių (teisėtų) ekonominių santykių, kurie tam tikrais atvejais gali prieštarauti visuomenėje vyraujan-

21 Block, W. Blackmail an Economic Analysis [interaktyvas]. *Jefferson Law Review*. 1999, 21 [žiūrėta 2011-06-18]. <http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/tjeflr21&id=173&size=2&collection=journals&set_as_cursor=13>; Block, W. Blackmail is private justice-a reply to Brown. [interaktyvas]. *U.B.C. Law Review*. 2000-2001, 34 [žiūrėta 2011-06-18]. <http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/ubclr34&id=17&size=2&collection=journals&set_as_cursor=9>.

22 Block, W.; Gordon, D. Blackmail, Extortion and Free Speech: a reply to Posner, Epstein, Nozick and Lindgren [interaktyvas]. *Loyola of Los Angeles Law Review*. 1986, 19 [žiūrėta 2011-06-1]. <http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/lla19&id=71&size=2&collection=journals&set_as_cursor=7>.

23 Epstein, R. A. Blackmail, Inc. [interaktyvas]. *The University of Chicago Law Review*. 1983, 50 [žiūrėta 2011-06-12]. <http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/uclr50&id=569&size=2&collection=journals&set_as_cursor=22>.

24 Lindgren, J. Unraveling the paradox of blackmail [interaktyvas]. *Columbian Law Review*. 1984, 84: 699 [žiūrėta 2011-06-20]. <http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/clr84&id=686&size=2&collection=journals&set_as_cursor=38>.

25 Posner, R. Blackmail, Privacy, and Freedom of Contract [interaktyvas]. *University of Pennsylvania Law Review*. 1992-1993, 141 [žiūrėta 2011-06-11]. <http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/pnlr141&id=1837&size=2&collection=journals&set_as_cursor=48>.

čioms moralės nuostatoms. Taip pat pasakytina, kad šios teorijos šalininkai didesnio dėmesio neskyrė žodžio laisvės ir komercinio sandorio pasiūlymo sąveikos analizei.

Antrosios grupės (liberaliosios teorijos) atstovas R. J. Scalise'as, remdamasis liberalios visuomenės ir teisės į informaciją bei privatumą santykio analize, pateikė kiek kitokį požiūrį į šantažo dilemą. Sprendžiant, ar šantažas pažeidžia asmenų teises (kas būtų laikoma pakankamu pagrindu šios veikos kriminalizavimui) R. J. Scalise'as pirmiausia siūlė nustatyti, kokios teisės egzistuoja visuomenėje bei kam jos yra priskiriamos. Anot jo, asmuo turi teisę į reputaciją, tačiau jis negali turėti teisės į reputaciją tokio žmogaus, koks jis nėra. Todėl šantažo teisėtumas turėtų priklausyti ne nuo to, kokio turinio yra reikalavimas, bet nuo paties reikalavimo teisėtumo ir reikalaujančiojo veiksmų²⁶.

Trinarės struktūros teorijoje, be grasinančiojo ir grasinamojo, į susiklostančius santykius yra įtraukiamas ir trečiasis asmuo, kurio teise konkrečioje situacijoje priimti sprendimą savavališkai naudojasi kaltininkas. Kaip akcentuoja šios teorijos atstovė J. Lindgren, grasinantysis savavališkai pasisavina trečiosios šalies (tai galėtų būti tiek privatus asmuo, tiek ir valstybės institucija) teises, nors savo teisę reikalauti jis turėtų įgyvendinti į santykius privalomai įtraukęs minimą trečiąją šalį²⁷. Tačiau tokią savo poziciją autorė, įvertinusi ankstesnius kaltininko ir nukentėjusiojo santykius, diferencijuoja priklausomai nuo to, kas reikalauja žalos atlyginimo²⁸.

Kaip jau buvo minėta, mokslinėje literatūroje, be baudžiamosios teisės specialistų, pasisakančių už šantažo kriminalizavimą, yra ir tokių autorių, kurie bando pagrįsti šios veikos dekriminalizavimo galimybę (W. Block²⁹, G. M. Ardenson³⁰, R. W. McGee³¹ ir kt.). Baudžiamosios teisės teoretikas W. Blockas iškeldamas klausimą, kokias ir kieno teises pažeistų šantažas, daro išvadą, kad jis yra tik komercinio sandorio pasiūlymas, todėl turėtų būti laikomas teisėtu³². Apibendrinant šio mokslininko nuomonę galima teigti,

26 Scalice, R. J. Blackmail, legality and liberalism [interaktyvus]. *Tulsa Law Review*. 1999-2000, 74: 1502 [žiūrėta 2011-06-12]. <http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/tulr74&id=1511&size=2&collection=journals&set_as_cursor=50>.

27 Šios teorijos pritaikomumas gali būti probleminis savavaldžiavimo (BK 294 straipsnis) atveju, ypač jei kreditorius pasirenka vadinamąją nejurisdikcinę savo civilinių teisių gynimo formą, kai dėl teisių gynimo neprašoma valstybės pagalbos, o reikalavimai pareiškiami tiesiogiai prievolės nevykdančiam asmeniui (plačiau žr. *Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų*. Recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų baudžiamosios politikos ir baudžiamųjų įstatymų teisėkūros, baudžiamosios teisės, baudžiamojo proceso ir nusikalstamų veikų kvalifikavimo problematikai, rinkinys. Švedas, G. (vyr. red.). Vilnius: Registrų centras, 2011, p. 267.

28 Lindgren, J. Unraveling the paradox of blackmail [interaktyvus]. *Columbia Law Review*. 1984, 48: 702–703, 713–717 [žiūrėta 2011-06-17]. <http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/clr84&id=686&size=2&collection=journals&set_as_cursor=38>.

29 Block, W.; Gordon, D., *supra* note 22, p. 38.

30 Anderson, G. M.; Block, W. Blackmail, Extortion and Exchange [interaktyvus]. *New York Law School Law Review*. 2000-2001, 44 [žiūrėta 2011-06-20]. <http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/nyls44&id=549&size=2&collection=journals&set_as_cursor=9>.

31 McGee, R. W.; Block, W. Blackmail from A to Z: A Reply to Joseph Isenbergh's "Blackmail From A to C" [interaktyvus]. *Mercer Law Review*. 1998-1999, 50 [žiūrėta 2011-06-13]. <http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/mercer50&id=581&size=2&collection=journals&set_as_cursor=14>.

32 Block, W.; Gordon, D., *supra* note 22, p. 38.

kad šantažas neturėtų būti kriminalizuotas, nes tarpusavyje susieti du teisėti veiksmai, net ir sujungti į vieną visumą, neturėtų būti laikomi nusikalstamais.

Analizuojant grasinimus teisėtais veiksmais ar neveikimu turto prievartavimo (BK 181 straipsnis) kontekste, teigtina, kad didesnis dėmesys turėtų būti skiriamas ne žodžio laisvės, o būtent turтино reikalavimo teisėtumo analizei. Todėl pritariama baudžiamosios teisės specialisto O. Fedosiuko nuomonei, kad svarbiau šiais atvejais yra turтино reikalavimo neteisėtumas, kuris leidžia spręsti ir apie panaudotų spaudimo priemonių pavojingumą ir tinkamumą³³.

Išvados

1. Neigiamas informacinio pobūdžio poveikis asmens psichikai įmanomas įvairiais būdais, kaltininko sąmoningai nukreipiamais į nepageidaujamų neigiamų psichinių pojūčių sukėlimą. Todėl baudžiamosios teisės teorijoje pastebimi bandymai praplėsti psichinės prievartos išraiškos formas, nesiejant jų tik su įvairaus turinio grasinimais.

2. Plečiant psichinės prievartos išraiškos formas, turėtų būti atsižvelgiama į tai, kad ne kiekvienas poveikis asmens psichikai, vienaip ar kitaip darantis įtaką jo valios susiformavimo ar jos įgyvendinimo laisvei, gali būti toks pavojingas, kad turėtų būti vertinamas iš baudžiamosios teisės pozicijų. Pernelyg išplėtus psichinės prievartos formas tektų uždrausti beveik kiekvieną socialinį kontaktą.

3. Taip pat psichinės prievartos formų plečiamojo aiškinimo taikymas praktikoje būtų probleminis ir dėl to, kad neišvengiamai būtų praplėstas ir baudžiamajame įstatyme įtvirtintų nusikalstamų veikų sudėčių požymių turinys. Ši problema ypač aktuali tais atvejais, kai psichinė prievarta kaip poveikio nukentėjusiajam būdas nėra konkretnama iki vienokio ar kitokio turinio grasinimų (pavyzdžiui, BK 181 straipsnio 1 dalyje minimas *kitokios psichinės prievartos* požymis).

4. Šantažo problema psichinės prievartos doktrinoje siejama su baudžiamojo teisinio vertinimo problemomis, kai padaryta veika susideda iš grasinimo leistina, o tam tikrais atvejais net ir skatintina veika bei komercinio sandorio pasiūlymu. Tokioms veikoms vertinti pasitelkiamos ekonominė, liberalioji arba trečiosios šalies teorijos.

Literatūra

Anderson, G. M.; Block, W. Blackmail, Extortion and Exchange. *New York Law School Law Review*. 2000-2001, 44.

Bein, D. A Guid to Offences of Threats and Blackmail, or “How to See The Folest for The Trees”. *Israel Law Review*. 1982, 17.

Block, W. Blackmail an Economic Analysis. *Jefferson Law Review*. 1999, 21.

Block, W. Blackmail is private justice—a reply to Brown. *U.B.C. Law Review*. 2000-2001, 34.

Block, W.; Gordon, D. Blackmail, extortion and free speech: a reply to Posner, Epstein,

33 Fedosiuk, O., *supra* note 8, p. 107.

- Nozick and Lindgren. *Loyola of Los Angeles Law Review*. 1986, 19.
- Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Keinys, S. (vyr. red.). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000.
- Epstein, R. A. Blackmail, Inc. *The University of Chicago Law Review*. 1983, 50.
- Fedosiuk, O. Psichinės prievartos samprata baudžiamojoje teisėje. *Jurisprudencija*. 2001, 21(13).
- Fedosiuk, O. *Turto prievartavimas ir jo kvalifikavimas*. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002.
- Grinevičiūtė, K. Žiauraus elgesio su vaiku samprata baudžiamojoje teisėje. *Jurisprudencija*. 2008, 11(113).
- Kostvro, G. K. *Ugolovnopravovoe znachenie ugrozy*. Avtoreferat dissertaciy na soiskanie uchenoy stepeni kandidata juridicheskikh nauk. Moskva, 1970.
- Levertova, R. A. *Otvetsvennostb za psikhicheskoe nasilie po sovetskomu ugalovnomu pravu*. Omsk: Omskaja vysshaja shkola milicii MVD SSSR, 1978.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. vasario 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-12/2011.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimas Nr. 49 „Dėl teismų praktikos išžaginimo ir seksualinio prievartavimo bylose“. *Teismų praktika*. 2005, Nr. 22.
- Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų. Recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų baudžiamosios politikos ir baudžiamųjų įstatymų teisėkūros, baudžiamosios teisės, baudžiamojo proceso ir nusikalstamų veikų kvalifikavimo problematikai, rinkinys. Švedas, G. (vyr. red.). Vilnius: Registrų centras, 2011.
- Lindgren, J. Unraveling the paradox of blackmail. *Columbian Law Review*. 1984, 84.
- Marcinauskaitė, R. Psichinės bei fizinės prievartos sąsajos probleminiai aspektai baudžiamosios teisės doktrinoje ir teismų praktikoje. *Jurisprudencija*. 2008, 11(113).
- McGree, R. W.; Block, W. Blackmail from A to Z: A Reply to Joseph Isenberg's "Blackmail From A to C". *Mercer Law Review*. 1998-1999, 50.
- Oreshkina T. Fizicheskoe ili psikhicheskoje prinuzhdenie, kak obstojatelstvo isključajushhee prestupnost dejanija. *Ugalovnoje pravo*. 2000, 1.
- Posner, R. Blackmail, Privacy, and Freedom of Contract. *University of Pennsylvania Law Review*. 1992-1993, 141.
- Scalice, R. J. Blackmail, legality and liberalism. *Tulsa Law Review*. 1999-2000, 74.
- Serdjuk, L. V. *Nasilie: kriminologicheskoje i ugalovno-pravovojje issledovanije*. Moskva: Jurlitinform, 2002.

SOME PROBLEMATIC ASPECTS OF THE DOCTRINE OF MENTAL VIOLENCE

Jolita Šukytė, Renata Marcinauskaitė

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *Given the fact that the doctrine of mental violence formed in the theory of criminal law is rather broad and the element of mental violence analyzed in various aspects is subject to the Criminal Law institute where it is used, some problematic fields of this doctrine have been chosen for analysis.*

The article points out that there is no single opinion of Criminal Law specialists on the potential forms of expression of mental violence. Some authors interpret the forms of mental expression quite broadly by ascribing the threat to mental violence as well as other variants of its expression, for example, physical violence, insult, slander, administering some narcotic or psychotropic substances. Meanwhile others consider various types of threats as the only way of mental violence, because the essence of mental violence is firstly related to causing fear in another person. Physical violence is ascribed to this threatening effect as well. It is worth mentioning that physical violence has always been related to a negative effect on a person's psyche, however, not all such abuse should be regarded as mental violence. Therefore, physical violence can be considered as mental violence only if the perpetrator tries to frighten a person while attacking one physically or using other types of abuse.

The article also discusses the issue of the blackmailing dilemma, which is related to the substantiation problems of criminalization of this deed, analyzed in most works by Criminal Law specialists. Economic and liberal theories, as well as the theory of the third party, have been invoked as the basis of the analysis of the blackmailing dilemma.

Keywords: *mental violence, physical violence, psychological compression, blackmail dilemma.*

Jolita Šukytė, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės ir kriminologijos katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: subjektyvieji nusikalstamos veikos požymiai, neatsargi kaltė.

Jolita Šukytė, Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Criminal Law and Criminology, Lecturer. Research interests: criminal mens rea, negligence.

Renata Marcinauskaitė, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės ir kriminologijos katedros lektorė, doktorantė. Mokslinių tyrimų kryptys: baudžiamoji teisė, nusikalstamos veikos elektroninėje erdvėje.

Renata Marcinauskaitė, Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Criminal Law and Criminology, Lecturer, Doctoral Student. Research interests: Criminal Law, cyber crime.